

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2018.01.08>

Daniel MIELNIK

Katedra Prawa Rzymskiego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki
Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: danielmielnik@op.pl

***Mutationes in doctrina iuris* a próba marginalizacji przedmiotów historycznoprawnych (w tym deromanizacji studiów prawniczych) w Polsce w okresie 1918–1939**

Streszczenie

Zagadnienie związane z reformą, bądź reformami studiów prawniczych w okresie dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939) doczekało się wielu monografii, jednakże problematyka związana ze statusem *ius Romanorum* na tle przedmiotów historycznoprawnych, a w szczególności wówczas głośnego dyskursu pomiędzy Juliuszem Makarewiczem a Oswaldem Balzerem – odcisnęła w nauce swe piętno oraz skłania do głębszej analizy poszczególnych wypowiedzi wspomnianych osób. Dzięki niej uzyskano opinię na temat zasadności istnienia prawa rzymskiego jako przedmiotu uniwersyteckiego, a także – a może przede wszystkim – samego stosunku profesorów do tegoż prawa. Artykuł w swej treści obejmuje przemiany prawno-ustrojowe, dotyczące reformy studiów prawniczych (jurydycznych) w międzywojennej Polsce. W dalszej części ukazano reakcje poszczególnych środowisk naukowych na ministerialne propozycje oraz ich własne sposoby na rozwiązanie problemu.

W opracowaniu wykorzystano metodę historyczno-opisową.

Słowa kluczowe: reforma, prawo rzymskie, przedmioty historycznoprawne, uniwersytet, dyskurs.

Nie można być mądrym cudzym rozumem [...]. Uniwersytet, nauczyciel powinien być dla ucznia środkiem pomocniczym, ułatwiającym samodzielne zdobywanie wiedzy. Do tego zadania należy dostosować reformę studiów prawniczych, tak samo zresztą, jak studiów w ogóle¹.

Wstęp

Okres międzywojenny stanowił etap niebywale bogaty w wydarzenia w świecie naukowym, w którym – jak podkreśla B.A. Czech-Jeziarska – „inten-

¹ W. Makowski, *Wiedzę trzeba zdobywać*, [w:] idem, *My i Wy*, Warszawa 1938, s. 149.

synwnie ewoluowało znaczenie nauki jako dziedziny wielkiej odnowy, skierowanej jednocześnie na wzbogacanie prawdy”, a także „aktywność naukowa stała się wyrazem patriotyzmu [...]”². Na początku XX w., polskie szkolnictwo wyższe skupiało się na lwowskim, warszawskim oraz krakowskim ośrodkach naukowych³.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania była próba przedstawienia poglądów przedstawicieli świata naukowego, a także opinii poszczególnych Rad Wydziałów Prawa (problematyka związana z nomenklaturą Wydziału znajduje się w dalszej części pracy) w aspekcie zmiany organizacji studiów prawniczych, w tym umiejscowienia przedmiotów historycznoprawnych, z uwzględnieniem prawa rzymskiego.

Autor w swojej pracy zastosował metodę historyczno-opisową.

Niniejsze studium zostało podzielone na cztery rozdziały, te zaś na mniejsze jednostki redakcyjne.

Nieocenionym źródłem cennych i merytorycznych informacji stały się dwie monografie. Pierwsza, autorstwa wspomnianej już powyżej B.A. Czech-Jezierskiej⁴, druga P. Dąbrowskiego⁵.

1. Organizacja studiów prawniczych

1.1. Dezyderaty poszczególnych Wydziałów Prawa

W kwietniu 1919 roku, Wydział Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego⁶ przesłał do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pewien projekt dotyczący reformy studiów prawniczych (jurystycznych)⁷. Propozycje zmian zostały przygotowane przez komisję, w skład

² B.A. Czech-Jezierska, *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2011, s. 13–14.

³ Więcej na temat życia naukowego w Polsce na przełomie XIX i XX w.: M. Iłowiecki, *Dzieje nauki polskiej*, Warszawa 1981; I. Pollo, *Nauka i szkolnictwo wyższe w Polsce a odzyskanie niepodległości w 1918 roku*, Lublin 1990; J. Dybiec, *Nie tylko szablą. Nauka i kultura polska w walce o utrzymanie tożsamości narodowej 1795–1918*, Kraków 2004.

⁴ B.A. Czech-Jezierska, op. cit.

⁵ P. Dąbrowski, *Mutationes in doctrina iuris. Kwestia prac nad reformą uniwersytetów studiów prawniczych w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 2015.

⁶ Imię króla Jana Kazimierza Uniwersytetowi nadano w listopadzie 1919 roku, zob. A. Redzik, *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa 2009, s. 39.

⁷ Więcej na ten temat: ibidem, s. 32–33; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawa*, Lublin 2010, s. 90–91, 284–286; B.A. Czech-Jezierska, op. cit., s. 63–65; R. Nowacki, *Spory wokół reorganizacji studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza*, [w:] *Lwowsky uczeni XIX i XX wieku. Prawnicy*, red. R. Nowacki, Opole 2000, s. 73–75; idem, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998, s. 253; J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński*, Kraków 200, s. 182; A. Redzik, op. cit., s. 32–33.

której wchodził: Stanisław Starzyński, Alfred Halban, Juliusz Makarewicz i Oswald Balzer⁸. Zaproponowała ona podział nauki na trzy bloki (każdy półtoraroczny). Pierwszy z nich, polityczny, miał za zadanie wprowadzić nowych adeptów prawa do dalszych przedmiotów. Drugi określany był jako sądowy, a trzeci, o charakterze teoretycznoprawnym – historyczny⁹. Kryterium przejścia do kolejnego bloku, według powyżej wspomnianego projektu, byłoby zdanie wszystkich egzaminów wchodzących w skład etapu wcześniejszego. Następstwem zaliczenia studium politycznego, byłoby nabycie uprawnień do wykonywania zawodu notariusza, czy wypełnianie obowiązków przewidzianych dla urzędnika państwowego. Z kolei ukończenie wszystkich trzech bloków, dawałoby legitymację do wykonywania zawodu sędziego oraz adwokata¹⁰.

Wymieniając rodzaje bloków, należałoby również wskazać, co wchodziło w ich skład. Do studium politycznego zaliczano: zasady socjologii, encyklopedię prawa i umiejętności politycznych, ekonomię polityczną, prawo polityczne, statystykę, prawo administracyjne, skarbowość, prawo narodów, politykę ekonomiczną, a także prawo skarbowe. Z kolei na blok sądowy składały się: prawo prywatne, karne, cywilne, proces karny, prawo handlowe i wekslowe oraz prawo międzynarodowe, zarówno prywatne i karne. Studium historycznoprawne (historia państwa i prawa, prawo rzymskie, etc.), które było przedmiotem sporu pomiędzy Juliuszem Makarewiczem a Oswaldem Balzerem, stanowiło ostatni z bloków, którego kolejność wynikała ze względów pedagogicznych. Ten drugi nie był zwolennikiem powyżej wymienionych zmian, podobnie jak Alfred Halban oraz Przemysław Dąbkowski¹¹.

Na konieczność zmian w kształceniu prawników, zwrócił uwagę również Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Profesor Stanisław Estreicher, dziekan tegoż Wydziału, argumentując zasadność szybkiego i sprawnego przeprowadzenia reformy, skonstatował, iż to właśnie „[...] od należytego ukształtowania tych studiów zależy dostarczenie państwu polskiemu licznych i dobrze wyszkolonych zastępów sił prawniczych”¹². Rada Wydziału w opracowanym projekcie (czerwiec 1919 roku), odmiennie do propozycji lwowskiej, umieściła blok przedmiotów historycznoprawnych na samym początku czteroletnich studiów, a nie na ich końcu¹³. Dodatkowo, obok niego, wyodrębniono dwa półtoraroczne moduły, tj. polityczno-ekonomiczny oraz sądowy. W tym pierwszym prowadzono by: prawo polityczne, administra-

⁸ P. Dąbkowski, *Mutationes in doctrina iuris. Kwestia prac nad reformą uniwersytetów studiów prawniczych w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 2015, s. 16.

⁹ J. Makarewicz, *Dwa światy*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1922, s. 701.

¹⁰ P. Dąbkowski, op. cit., s. 17.

¹¹ Zob. A. Redzik, op. cit., s. 33–34; J. Dybiec, op. cit., s. 182.

¹² Cyt. za: P. Dąbkowski, op. cit., s. 18.

¹³ Więcej na ten temat: J. Dybiec, op. cit., s. 182; M. Pyter, op. cit., s. 89–91; B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 62–64; R. Nowacki, op. cit., s. 256.

cyjne wraz z polityką administracyjną, prawo narodów, ekonomię teoretyczną, jak i historię doktryn ekonomicznych. W tym drugim zaś – prawo cywilne, proces cywilny, prawo karne, proces karny, prawo handlowe i wekslowe, a także prawo międzynarodowe¹⁴.

Swego rodzaju *votum separatum* do rozwiązań wypracowanych przez krakowską Radę Wydziału, zgłosił profesor Edmund Krzymuski, który proponował zrezygnowanie z podziału blokowego czteroletnich studiów, na rzecz oparcia każdego roku na dwa semestry, (tzw. „półrocza”), tj. zimowy i letni. Na pierwszym roku „półrocza” zimowego nauczano by: wstępu do nauki prawa, prawa rzymskiego, prawa kościelnego oraz historii prawa polskiego. Z kolei w „półroczu” letnim wykładano by: prawo rzymskie, historię prawa polskiego, „historię ziem polskich w okresie zaborów”, jak również prawo kościelne małżeńskie. Na drugim roku „półrocza” zimowego: „historię prawa i stosunków gospodarczych na Zachodzie Europy”, ekonomię wraz ze statystyką opisową i prawo polityczne. W letnim: „historię prawa i stosunków gospodarczych na Zachodzie Europy”, ekonomię teoretyczną oraz prawo narodów. Na trzecim roku „półrocza” zimowego miałyby być wykładane: prawo cywilne, karne, skarbowość, historia filozofii prawa. Zaś w „półroczu” letnim – prawo cywilne i proces karny. Na ostatnim, czwartym roku w „półroczu” zimowym nauczano by: prawa administracyjnego, procesu cywilnego i prawa handlowego. Tymczasem w letnim – prawa wekslowego, administracyjnego oraz procesu cywilnego¹⁵.

Propozycję zbliżoną do tej zaprezentowanej przez ośrodek krakowski, złożył również Wydział Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego¹⁶, który kładł nacisk na przedmioty historycznoprawne.

Na podstawie wcześniej omówionych projektów, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zorganizowało ankietę, w trakcie której debatowano nad przyszłością studiów prawniczych¹⁷. Brali w niej udział po dwa przedstawiciele: Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszaw-

¹⁴ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 18.

¹⁵ Więcej na ten temat: *Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych z lat 1919–1939*, AUJ, sygn. W II 99.

¹⁶ Zob. J. Makarewicz, *Reforma metody nauczania prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1919, s. 120; M. Pyter, op. cit., s. 90.

¹⁷ Zob. J. Dybiec, op. cit., s. 183; M. Pyter, *Współpraca ośrodka lwowskiego i lubelskiego w zakresie nauczania prawa rzymskiego*, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Longchamps de Berier w 70. rocznicę śmierci*, red. A. Dębiński, M. Pyter, B.A. Czech-Jezińska, Lublin 2011, s. 146–147; B.A. Czech-Jezińska, op. cit., s. 74; J. Makarewicz, *Reforma metody nauczania prawa...*, s. 120. W debacie brali udział: z Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego: Leon Petrażycki, Antoni Kostanecki oraz Ignacy Koschembahr-Łyskowski; z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego: Stanisław Estreicher i Władysław Leopold Jaworski; z Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego: Juliusz Makarewicz, Stanisław Starzyński, Władysław Abraham oraz Kamil Stefko; z Wydziału Prawnego Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu – Antoni Peretiatkowicz.

skiego, Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego i Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego. Natomiast Wydział Prawny (ówczesnej) Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu reprezentowała jedna osoba¹⁸.

Uczestnicy debaty byli zgodni co do systemu kształcenia w konfiguracji *quasi*-blokowej, tj. systemu składającego się z bloku: historycznoprawnego, ekonomiczno-państwowego oraz sądowego¹⁹. Nie byli zaś zgodni co do samej kolejności ich nauczania²⁰. W sposób ostateczny zaproponowano jednolite, czteroletnie studia prawnicze, a każdy rok musiał być zaliczony z egzaminów grupowych z „wysłuchanych” wykładów²¹.

Na pierwszym roku wykładano by: „encyklopedię prawa i nauk politycznych”, dzieje prawa rzymskiego, historię prawa polskiego, ekonomię społeczną oraz historię filozofii prawa. Z kolei na drugim roku prowadzono by zajęcia z systemu prawa rzymskiego, prawa kościelnego, prawa politycznego, prawa międzynarodowego publicznego i skarbowości. Zaś na trzecim roku: prawo cywilne, karne, administracyjne, skarbowe oraz samą procedurę karną. Na czwartym, ostatnim roku prowadzono by zajęcia z: procedury cywilnej, prawa handlowego, wekslowego, a także prawa międzynarodowego prywatnego.

Godzi się wspomnieć również o kolektywnie wypracowanych uwagach, przygotowanych w lutym 1920 roku, przez profesorów reprezentujących ośrodki lwowski oraz krakowski, „w sprawie organizacji studiów w dziale nauk historycznoprawnych”²². Nawiązywali oni do koncepcji profesora Oswalda Balzera, która została wyrażona w trakcie polemiki z profesorem Juliuszem Makarewiczem. Wspomniany dyskurs pomiędzy nimi zostanie opisany bardziej szczegółowo w późniejszej części pracy. Przyjęto, iż w skład nauk historycznoprawnych, wykładanych na pierwszym roku, stanowiących „całość podstaw historycznych prawa w Polsce obowiązującego”²³ winny wchodzić takie przedmioty jak: prawo rzymskie (historia i dogmatyka), historia prawa kościelnego, „historia rozwoju stosunków prawnych za Zachodzie Europy”, historia prawa polskiego oraz „historia stosunków prawnych na ziemiach polskich w epoce po-

¹⁸ Zob. K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Studium historyczno prawne*, Poznań 2006, s. 78; B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 34.

¹⁹ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 21.

²⁰ Zob. J. Makarewicz, *Reforma metody nauczania prawa...*, s. 120; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna...*, s. 91.

²¹ Zob. *Posiedzenie komisji studiów prawniczych Zjazdu delegatów uniwersytetów, Warszawa 2–3 VII 1919, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych z lat 1919–1939*, AUJ, sygn. W II 99, a także: J. Makarewicz, *Reforma metody nauczania prawa...*, s. 121; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna...*, s. 91–92; B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 74.

²² M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna...*, s. 92–93; B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 75.

²³ P. Dąbrowski, op. cit., s. 22.

rozbiorowej”. Na pierwszym roku prowadzono by również zajęcia z historii filozofii prawa i encyklopedii nauk prawno-społecznych²⁴.

Powyższe propozycje środowiska lwowsko-krakowskiego zostały przesłane do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Co ważne, pod koniec maja 1920 roku, Ministerstwo opracowało własny projekt. Zwróciło się ono (27 maja) do każdego Wydziału Prawa, z wnioskiem o wyartykułowanie swoich ewentualnych uwag i poprawek (do 1 lipca)²⁵. Według najważniejszych założeń projektu ministerialnego, studia prawnicze miałyby trwać cztery lata, a każdy rok natomiast dzieliłby się na trzy dziesięciodniowe trymestry. Oczywiście projekt przewidywał również wprowadzenie „grupy przedmiotów” dzielących się na blok: historyczny, polityczny oraz sądowy²⁶.

Trzyosobowa komisja Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, we wrześniu 1920 roku, przekazała do Ministerstwa swoją odpowiedź, w której zostały zawarte uwagi i propozycje dotyczące organizacji studiów prawniczych²⁷. Stosownie do przyjętych ustaleń, na pierwszym roku (520 godzin) studiów prawniczych (jednolitych, czteroletnich) wykładane miały być: prawo rzymskie (180 godzin); encyklopedia nauk prawnych (40 godzin), historia prawa polskiego (180 godzin), historia prawa na Zachodzie Europy (120 godzin). Z kolei na drugim roku (535 godzin) nauczano by: prawa kościelnego (105 godzin), ekonomii politycznej (240 godzin), prawa politycznego (120 godzin) oraz prawa narodów (70 godzin). Na trzecim roku (500 godzin): skarbowości i prawa skarbowego (90 godzin), nauki administracyjnej i prawa administracyjnego (210 godzin), statystyki (40 godzin), prawa karnego i postępowania karnego (120 godzin), jak również filozofii prawa (40 godzin). Na ostatnim, czwartym roku (500 godzin), wykładano by: prawo cywilne (210 godzin), postępowanie sądowo-cywilne (180 godzin), prawo handlowe połączone z prawem wekslowym (90 godzin) oraz prawo międzynarodowe prywatne (20 godzin)²⁸.

1.2. Dyskurs pomiędzy Oswaldem Balzerem a Juliuszem Makarewiczem

Już w 1919 r. akademicką dyskusję toczącą się w przedmiocie reformy uniwersyteckich studiów prawniczych w okresie dwudziestolecia międzywojennego zapoczątkowali wspomniani już we wcześniejszej części opracowania profesorowie z Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego: Oswald Balzer i Juliusz Makarewicz²⁹. Spór dotyczył pozostawienia na

²⁴ *Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych z lat 1919–1939*, AUJ, sygn. W II 99.

²⁵ M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna...*, s. 92–93; B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 75; J. Dybiec, op. cit., s. 184.

²⁶ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 23.

²⁷ Zob. ibidem.

²⁸ Zob. ibidem, s. 24–25.

²⁹ Więcej na ten temat: G.M. Kowalski, op. cit., s. 247–352; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna...*, s. 284–290; B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 67–71; R. Nowacki, op. cit., s. 75–80.

I roku lub przeniesienia na ostatnie lata studiów bloku przedmiotów historycznoprawnych. Polemika była bardzo interesująca, przede wszystkim w zakresie wysuwanych argumentów, prezentowanych z jednej strony przez historyka prawa (mowa tu o tzw. „stanowisku zasadniczym”), a z drugiej dogmatyka prawa (tzw. stanowisko praktyczne”)³⁰.

Według tego pierwszego, grupa przedmiotów historycznoprawnych koncentrowała się na „zjawiskach życia społecznego i państwowego”, które były ukazywane z płaszczyzny „ewolucji dziejowej”³¹. Balzer sprzeciwiał się twierdzeniu, iż powyżej określone przedmioty nie mają treści dogmatycznoprawnych. Twierdził, iż „[...] każda dobra historia prawa przedstawia instytucje prawne w ich formie dogmatycznej, jaką one w pewnej chwili rozwojowej przybrały, i nie jest to wyłączny przywilej nauk, zajmujących się teraźniejszym prawem pozytywnym. Różnica polega na tym, że historia prawa rozpatruje pewne, w kolei czasu dokonywane, częściowe czy zupełne przemiany tych instytucji, nie zaniedbując zresztą i w tych wypadkach podkreślać dogmatycznej strony dokonanych zmian”³². Dodatkowo, wskazywał on na kształcący charakter uniwersytetów w aspekcie nauczania przyszłych prawników-praktyków, dlatego też uznawał, że nie mogą one „poświęcić interesów nauki [...] celom praktycznym”³³.

Pomysł podziału studiów na trzy bloki, spotkał się z ultimatywnym sprzeciwem Oswalda Balzera, który skonstatował: „Niechże nas Bóg broni przed takim eksperymentem”. Dodatkowo twierdził, iż taki system zrodziłby „hermafrodytyzm umysłowy” tudzież „falangi niedouków”, a Wydziały Prawa przybrałyby postać „szkół prawa”³⁴.

Z kolei według opinii Juliusza Makarewicza „ogólna kultura narodu” zależała przede wszystkim od przyszłych regulacji w aspekcie edukacji prawników³⁵. Dlatego potrzeba zmian posiadała wymiar ogólnospołeczny, a nie dotyczący jedynie Ministerstwa czy Uniwersytetów³⁶. Profesor Makarewicz domagał się przesunięcia historii prawa na koniec studiów, jednocześnie podkreślając wagę i znaczenie przedmiotów historycznoprawnych dla osiągnięcia „wyższej kultury prawnej”³⁷. Jego zdaniem przedmioty te stanowiły „wysoką tamę w przejściu na kolejny rok studiów”³⁸, zniechęcały studentów prawa do dalszej nauki, nie posiadały charakteru komparatystycznego oraz pozbawione były elementów filozoficzno-prawnych. Postulował natomiast rozpoczęcie nauczania

³⁰ Zob. O. Balzer, *Głosy do artykułu o kolejności studiów prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1922, s. 34.

³¹ O. Balzer, *W sprawie reformy nauki prawa w uniwersytetach polskich...*, s. 3–7.

³² Ibidem, s. 6.

³³ Ibidem, s. 11.

³⁴ Ibidem, s. 28.

³⁵ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 28.

³⁶ J. Makarewicz, *Reforma metody nauczania prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji”, s. 113.

³⁷ Ibidem, s. 114.

³⁸ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 28.

od trwających po półtora roku „studium politycznego” oraz „studium sądowego”. W skład tego pierwszego wchodzić by miała: „nauka gospodarstwa społecznego”, prawo państwowe, administracyjne, socjologia oraz statystyka. Uwieńczeniem wspomnianych powyżej etapów, miała być – jak podaje J. Makarewicz – „korona nauki prawa”, a więc „kurs” historii prawa³⁹. Ponadto uznawał, iż „Słuchacz, który wie, co to jest państwo, zainteresuje się budową państwa rzymskiego, średniowiecznego lub staropolskiego, zrozumie różnice, a także utworzy sobie syntezę ewolucji, po której idąc, doszliśmy do tego, co jest”⁴⁰. Dzięki właśnie takiemu ujęciu, studenci mogliby podjąć próbę odszukania „związku genetycznego między przeszłością a terażniejszością”⁴¹.

Juliusz Makarewicz nie zgadzał się z tezą Oswalda Balzera, iż przesunięcie na dalsze lata przedmiotów historycznoprawnych skutkowałoby wprowadzeniem „szkół prawa” zastępujących normalne Wydziały. Negował również pogląd dotyczący tego, że następstwem nieznamomości przez adeptów prawa historii, stanowiłoby „katastrofę dla społeczeństwa”, zrodziłoby „niedouków”, czy nawet stałoby się „warsztatem produkcji hermafrodytyzmu umysłowego”⁴².

1.3. Stanowisko Ernesta Tilla i Antoniego Peretiatkowicza

Przed wydaniem regulacji ministerialnych, profesor Ernest Till z Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego oraz profesor Antoni Peretiatkowicz⁴³ reprezentujący Wydział Prawny Wszechnicy Piastowskiej w Poznaniu, zaprezentowali własne propozycje zmian nauczania na studiach prawniczych. Godzi się zauważyć, iż ich zapatrywanie na rolę przedmiotów historycznoprawnych było analogiczne do reprezentowanego przez Oswalda Balzera⁴⁴.

Antoni Peretiatkowicz apelował o ujednoczenie programu nauczania na obszarze całego kraju⁴⁵ oraz wprowadzenie wymogu zdawania egzaminów ustnych po każdym roku (łącznie miało być ich trzy), a nie dopiero pod koniec samych studiów. Przedmioty z kolei miały się dzielić na trzy bloki, tj. na blok historyczny, polityczny i sądowy. W skład tego pierwszego wchodzić miała: historia filozofii prawa, encyklopedia nauk prawnych i politycznych, historia ustroju i prawa polskiego, historia prawa w Europie Zachodniej oraz prawo kościelne i prawo rzymskie. Blok polityczny tworzyć by miały: prawo administra-

³⁹ J. Makarewicz, *Reforma metody nauczania prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji”, s. 115.

⁴⁰ Ibidem, s. 115–116.

⁴¹ Ibidem, s. 116.

⁴² Ibidem, s. 122–123.

⁴³ Zob. A. Redzik, *Antoni Peretiatkowicz jako profesor Uniwersytetu Lwowskiego (1918–1919)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, z. 1, s. 207.

⁴⁴ M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historyczno-prawna...*, s. 295–298; B.A. Czech-Jezińska, op. cit., s. 66–70; R. Nowacki, op. cit., s. 77–78.

⁴⁵ Zob. A. Peretiatkowicz, *Reforma studiów prawnych...*, s. 196.

cyjne, międzynarodowe, państwowe, skarbowość, ekonomia społeczna i statystyka. Ostatni moduł, sądowy, składałby się z: prawa cywilnego, handlowego wraz z prawem wekslowym, prawa karnego i samej procedury sądowej⁴⁶.

Z kolei Ernest Till podkreślał, iż główny cel studiów prawnych stanowi przygotowanie studentów do samodzielnej pracy i aktywności naukowej, przy jednoczesnym wykonywaniu przez nich zawodów prawniczych. W pełni nie zgadzał się z podglądem, iż jedno wyklucza to drugie, czy stanowią one „dwa przeciwległe bieguny”. Eksplikował:

Rozbrat między teorią a praktyką życia okazał się po obu stronach szkodliwym. Nauka prawa stała się obcą życiu, praktyka, pozbawiona ożywczego tchnienia naukowego, przeważnie suchą, bezpłodną rutyną. Rozłam między nauką a praktyką życia nie odpowiada ani potrzebom nauki, ani wymaganiom praktyki. [...] praktyka pozbawiona podkładu naukowego, staje się rzemieślniczą rutyną, niezdolną do rozwiązywania pełni coraz to nowych zagadnień życiowych, a tylko zasilana i ożywiona teorią zadanie swe należycie spełnić potrafi⁴⁷.

Ernest Till twierdził również, iż ogromną rolę w edukacji adeptów prawa pełnić miało studium historycznoprawne, tj. historia źródeł instytucji prawa rzymskiego, historia prawa polskiego, historia prawa Europy Zachodniej, prawo kościelne, historia filozofii prawa oraz statystyka⁴⁸. Prócz tego, sprzeciwiał się podziałowi treści wspomnianego powyżej prawa rzymskiego na tzw. część wykładową (tj. historia źródeł instytucji) oraz dogmatykę.⁴⁹ Był zdania, iż „[...] Od wykładów prawa rzymskiego wymagamy więcej. Powinny one nam dać syntezę tego, co rozwój idei prawa zawdzięcza cywilizacji świata starożytnego. A dać nam ją może historia źródeł i instytucji prawa rzymskiego”⁵⁰.

Profesor z Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Lwowskiego, kładąc wielki nacisk na przedmioty historycznoprawne, zaproponował przyjęcie zmienionego programu nauczania. Studia miałyby trwać cztery lata, a każdy rok dzieliłby się na dwa semestry (zimowy i letni). Na pierwszym roku wykładano by: historię prawa rzymskiego, encyklopedię prawa, ogólne prawa państwowe oraz prawo narodów. Na drugim roku: historię prawa polskiego, historię prawa średniowiecza, prawo kościelne i historię filozofii prawa. Na trzecim roku: ekonomię, prawo handlowe z wekslowym i prawo cywilne. Na czwartym, ostatnim roku: naukę administracji, skarbowość, prawo karne materialne, procedurę karną oraz cywilną⁵¹.

⁴⁶ Zob. *ibidem*, s. 197–198.

⁴⁷ E. Till, *Urządzenie studiów prawnych a potrzeby służby publicznej*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1919, nr 23, s. 225–226.

⁴⁸ E. Till, *op. cit.*, s. 227.

⁴⁹ Zob. P. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 33.

⁵⁰ E. Till, *op. cit.*, s. 241.

⁵¹ Zob. P. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 34.

2. Przyjęte regulacje prawne

2.1. Rozporządzenie w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych

W dniu 16 października 1920 r., na podstawie art. 114 Ustawy z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich⁵², zostało wydane przez ówczesnego Ministra Wyznań i Oświecenia Publicznego Mikołaja Rataja, rozporządzenie w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych⁵³, które w swoich założeniach było zbliżone do projektu ministerialnego z maja 1920 r. Owa regulacja miała charakter doraźny, ponieważ po czterech latach jej obowiązywania Rady poszczególnych Wydziałów mogły przesyłać do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego swoje „uwagi i spostrzeżenia, co do celowości tej reformy”. Następnym etapem miała być „wszechstronna rewizja” obowiązujących założeń⁵⁴.

Według powyżej wskazanych unormowań, studia trwały cztery lata, a każdy z nich dzielił się na trzy, dziesięciodzienne trymestry (kwartały)⁵⁵. Na pierwszym roku (500 godzin) wykładano: prawo rzymskie (160 godzin); historię prawa polskiego (180 godzin); historię prawa na Zachodzie Europy (120 godzin); teorię prawa (40 godzin). Na drugim roku (430 godzin): prawo narodów (60 godzin); prawo polityczne wraz z nauką o państwie (100 godzin); ekonomię polityczną (180 godzin); prawo kościelne (90 godzin). Na trzecim roku (490 godzin): statystykę (60 godzin); skarbowość i prawo skarbowe (90 godzin); filozofię prawa (40 godzin); prawo administracyjne i naukę administracji (180 godzin); prawo i powstępowanie karne (120 godzin). Na ostatnim, czwartym roku, wykładano (480 godzin): prawo międzynarodowe prywatne (30 godzin); prawo handlowe wraz z wekslowym (90 godzin); prawo cywilne (210 godzin) oraz postępowanie sądowo-cywilne (150 godzin)⁵⁶.

2.2. Konstatacje ośrodków akademickich

W latach 1924–1926, Wydziały Prawa zgłaszały do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wcześniej wspomniane spostrzeżenia i uwagi w aspekcie potrzeby reformy studiów prawniczych. Na ich podstawie, profesor Stanisław Estreicher z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu

⁵² Dz.U.R.P. z 1920 r., nr 72, poz. 494.

⁵³ Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 16 października 1920 roku w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych, Dz.U.M.W.R i O.P.R.P. z 1920 r., nr 22, poz. 140.

⁵⁴ W. Wołodkiewicz, *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009, s. 77–78.

⁵⁵ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 34.

⁵⁶ Zob. ibidem, s. 37.

Jagiellońskiego, z upoważnienia Ministerstwa, opracował referat, z którego treści wynikały opinie poszczególnych ośrodków akademickich⁵⁷.

Jednym z wielu punktów, co do których poszczególne Rady Wydziałów zgłaszały swoje uwagi i propozycje, był ten dotyczący problematyki przyjęcia wspólnej nazwy dla Wydziału. Część środowiska akademickiego opowiadała się za przyjęciem określenia „Wydział Prawa”, „Wydział Prawny” czy „Wydział Prawniczy”. Część natomiast chciała, aby obrać nazwę „Wydział Prawa i Nauk Politycznych” lub „Wydział Prawa i Nauk Społecznych”⁵⁸. Warto podkreślić, iż Rada Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, popierała pierwszą z przytoczonych propozycji, tłumacząc jednocześnie swój wybór tym, iż przyjęcie szerszego określenia dla Wydziału Prawa, „nie odpowiadałoby ówczesnej rzeczywistości i zawierałoby w sobie swoistą tautologię”⁵⁹. Co do samej organizacji studiów, nie wniesiono większych zastrzeżeń.

Natomiast wiele emocji wzbudziło podzielenie roku akademickiego na trymestry. Przeciw wspomnianej koncepcji wystąpiła: Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie; Rada Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego; Rada Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego⁶⁰.

2.3. Program studiów prawniczych

Jak można się domyślać, najwięcej uwag zostało zgłoszonych co do samego programu studiów prawniczych. Dotyczyły one w szczególności wymiaru godzin przedmiotów, jak również tego, na którym z roku winny być one prowadzone.

W tabeli 1, dla dokładnego odzwierciedlenia propozycji zmian, zostały zawarte informacje dotyczące nauczania na studiach prawniczych z uwzględnieniem poszczególnych ośrodków akademickich.

W kontekście małej liczby godzin z prawa rzymskiego, Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie podkreśliła, iż wspomniany przedmiot, stanowiący obok prawa cywilnego „kość pacierzową całego studium prawnego”, dzielący się na historię i dogmatykę, powinien być osobno wykładany, a tym samym należałoby zwiększyć ilość godzin prowadzonych zajęć⁶¹. Z kolei Rada Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego zaakcentowała wielką rolę prawa rzymskiego, które stanowi fundament, za pomocą którego ujednocli się terminologię prawniczą.

⁵⁷ Zob. B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 78–49; J. Dybiec, op. cit., s. 186.

⁵⁸ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 47.

⁵⁹ Ibidem, s. 48.

⁶⁰ Zob. ibidem, s. 50.

⁶¹ Zob. ibidem, s. 63–64.

Tabela 1. Propozycje zmian nauczania na studiach prawniczych z uwzględnieniem ośrodków akademickich

Nazwa przedmiotu (wraz z wymiarem godzinowym określonym w rozporządzeniu z 16 października 1920 r. [1])	Rada Wydziału Prawa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego [2]	Rada Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego [3]	Rada Wydziału Prawno-Ekonomicznego Uniwersytetu Poznańskiego [4]	Rada Wydziału Prawa i Umiejętności Politycznych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie [5]	Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [6]
Prawo rzymskie (I rok – 160 godzin)	I i II rok – 300 godzin	I rok – 160 godzin	I rok – 160 godzin	I rok – 100 godzin II rok – 60 godzin (prawo procesowe i rodzinne)	I i II rok – 180 godzin lub I rok – 100 godzin (historia prawa rzymskiego); 40 godzin (dogmatyka prawa rzymskiego) II rok – 120 godzin (dogmatyka prawa rzymskiego)
Teoria prawa (I rok – 40 godzin)	I rok – 50 godzin (jeden semestr)	I rok – 40 godzin	I rok – 60 godzin	I rok – 40 godzin	I i II rok – 60 godzin lub I rok – 120 godzin
Historia prawa polskiego (I rok – 180 godzin)	I rok – 90 godzin (historia ustroju) II rok – 90 godzin (historia prawa sądowego polskiego)	I rok – 180 godzin	I rok – 150 godzin	I rok – 160 godzin	I i II rok – 180 godzin
Historia prawa na Zachodzie Europy (I rok – 120 godzin)	I rok – 90 godzin	I rok – 120 godzin	I rok – 120 godzin	I rok – 120 godzin	I i II rok – 120 godzin
Prawo kościelne (II rok – 90 godzin)	II rok – 90 godzin (dwa semestry)	II rok – 90 godzin	II rok – 90 godzin	II rok – 90 godzin	I i II rok – 90 godzin lub II rok – 120 godzin
Ekonomia polityczna (II rok – 180 godzin)	Podział na dwie części: I „wstęp” II „teoria ekonomii” – 150 godzin	II rok – 180 godzin	II rok – 150 godzin	II rok – 180 godzin	I i II rok – 180 godzin lub I rok – 90 godzin II rok – 120 godzin

Tabela 1. Propozycje zmian nauczania... (cd.)

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
Prawo polityczne	II rok – 100 godzin	II rok – 100 godzin	II rok – 100 godzin	II rok – 100 godzin	I i II rok – 100 godzin lub II rok – 120 godzin
Prawo narodów (II rok – 60 godzin)	III rok – 90 godzin	III rok – 60 godzin	III rok – 90 godzin	III rok – 60 godzin	III i IV rok – 100 godzin
Prawo skarbowe i skarbowość (III rok – 90 godzin)	III rok – 90 godzin (dwa semestry)	III rok – 90 godzin	III rok – 90 godzin	III rok – 90 godzin	III i IV rok – 120 godzin
Prawo administracyjne i nauka administracji (III rok 180 godzin)	III rok – 150 godzin	III rok – 160 godzin	III rok – 180 godzin	III rok – 180 godzin	III i IV rok – 150 godzin
Statystyka (III rok – 60 godzin)	III rok – 60 godzin (dwa semestry)	III rok – 60 godzin	III rok – 50 godzin	III rok – 60 godzin	III i IV rok – 60 godzin
Prawo karne (materialne) i postępowanie karne (III rok – 120 godzin)	III rok – 180 godzin IV rok – 150 godzin	IV rok – 120 godzin	IV rok – 120 godzin	IV rok – 120 godzin	III i IV rok – 150 godzin lub III rok – 180 godzin IV rok – 90 godzin (postępowanie karne) IV rok 30 godzin (medycyna sądowa)
Filozofia prawa (III rok – 40 godzin)	II rok – 50 godzin (jeden semestr)	IV rok – 40 godzin	III rok – 60 godzin (propozycja zmiany nazwy na „historię filozofii prawa”)	Postulat wprowadzenia tego przedmiotu tylko do egzaminów doktorskich	I i II rok – 60 godzin
Prawo cywilne (IV rok – 120 godzin)	III rok – 180 godzin IV rok – 180 godzin	II rok – 50 godzin (część ogólna) III rok – 100 godzin (prawo rzeczowe i zobowiązania) IV rok – 60 godzin (prawo spadkowe i rodzinne)	II rok – 60 godzin (część ogólna) III rok – 120 godzin (prawo rzeczowe i zobowiązania) IV rok – 120 godzin (prawo spadkowe i rodzinne)	III rok – 60 godzin IV rok – 150 godzin	III i IV rok – 240 godzin lub III rok – 150 godzin IV rok – 150 godzin
Postępowanie sądowo-cywilne (IV rok – 90 godzin)	IV rok – 120 godzin	IV rok – 150 godzin	IV rok – 120 godzin	IV rok – 150 godzin	III i IV rok – 90 godzin lub IV rok – 150 godzin

Tabela 1. Propozycje zmian nauczania... (cd.)

[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
Prawo handlowe i wekslowe (IV rok – 90 godzin)	IV rok – 150 godzin	IV rok – 90 godzin	IV rok – 120 godzin	IV rok – 90 godzin	III i IV rok – 90 godzin lub IV rok – 120 godzin
Prawo międzynarodowe prywatne (IV rok – 30 godzin)	IV rok – 60 godzin (dwa semestry)	IV rok – 30 godzin	Postulat skreślenia przedmiotu jako osobnego wykładu	Postulat niezdzawania z tego przedmiotu egzaminu	IV rok – 30 godzin
Przedmioty monograficzne (uzupełniające)	Historia filozofii Socjologia Socjologia etnologiczna Etyka Polityka prawa Prawo górnicze Prawo agrarne Prawo socjalne Psychologia	—	—	—	—

Źródło: P. Dąbrowski, op. cit., s. 55–61.

3. Prace nad nowym rozporządzeniem w przedmiocie organizacji studiów prawniczych

3.1. Kwestionariusz Stanisława Estreichera

Prócz wcześniej wspomnianego referatu autorstwa Stanisława Estreichera, opracował on dodatkowo kwestionariusz składający się z 38 pytań dotyczących organizacji studiów prawniczych. Poszczególne Rady Wydziału miały dwa miesiące (tj. do 1 marca 1931 r.) na odniesienie się do kilkudziesięciu zagadnień⁶².

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego po przeanalizowaniu nadesłanych odpowiedzi, zobligowało się do przygotowania projektu dotyczącego organizacji studiów, poprzedzonych debatą nad wynikami ankiety, w której brać udział mieli reprezentanci Rad Wydziałów. Co ważne, projektowane zmiany miały wejść w życie w roku akademickim 1931/1932⁶³.

Powyższe pytania zawarte w kwestionariuszu dotyczyły wielu aspektów dotyczących kształtu nauczania adeptów prawa. Poniżej znajduje się tabela (patrz: tabela 2), która przedstawia trzy główne grupy przewidywanych zmian.

⁶² Zob. B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 79; J. Dybiec, op. cit., s. 187.

⁶³ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 77.

Tabela 2. Grupy zmian na podstawie kwestionariusz S. Estreichera

Grupy zmian		
I grupa	II grupa	III grupa
<ul style="list-style-type: none"> – kwestia nazwy Wydziałów (Prawne czy Prawnicze); – okres trwania studiów; – podział studiów na dwa cykle; – utrzymanie trymestrów; – ograniczenie możliwości do przenoszenia się pomiędzy uczelniami; – kwestia zmiany tytułu „magister prawa” na „kandydat praw”; – stworzenie specjalnych studiów, tj. historycznoprawnych, politycznych, sądowych lub ekonomicznych; – przesunięcie przedmiotów historycznoprawnych na ostatni, IV rok. 	<ul style="list-style-type: none"> – stanowiska poszczególnych Rad Wydziałów na przedmioty wykładane na studiach prawniczych dotyczących: prawa rzymskiego, historii prawa polskiego, teorii prawa, historii prawa na Zachodzie Europy, prawa politycznego, prawa narodów, ekonomii politycznej, prawa skarbowego, prawa administracyjnego, prawa karnego, prawa cywilnego, filozofii prawa, logiki, socjologii, prawa handlowego i wekslowego, statystyki oraz prawa międzynarodowego prywatnego. 	<ul style="list-style-type: none"> – kwestia terminów, rodzajów i formy egzaminów (w tym poprawkowych); – sposoby i rodzaje wystawiania stopni.

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Replika środowiska naukowego

Profesor Iwo Jaworski postulował, aby nie zmniejszać liczby godzin z historii prawa za Zachodzie Europy, uznając ten pomysł za „w wysokim stopniu niepożądany”⁶⁴. Z kolei profesor Eugeniusz Waśkowski, proponował wprowadzenie wykładu z prawa cywilnego rosyjskiego w celu zrozumienia unormowań kodeksu cywilnego polskiego. Zdaniem Stefana Glasera, poprawna nazwa Wydziałów powinna brzmieć „Wydział Prawa” (podobnego zdania był również profesor Przemysław Dąbkowski). Ponadto popierał on podział roku akademickiego na trymestry, przy jednoczesnym nie negowaniu przenosin studentów pomiędzy uczelniami. Jego przeciwnikiem w aspekcie nazwy Wydziałów, był profesor Adam Chełmoński, który apelował o utrzymanie w mocy nazwy „Wydział Prawa i Nauk Społecznych”. Prócz tego sprzeciwiał się zmianie skali ocen, a także tytułu magistra na kandydata praw⁶⁵. Co ważne, opracował on własny projekt organizacji studiów, na podstawie którego na I roku prowadzono by zajęcia z: prawa rzymskiego, wstępu do prawoznawstwa, prawa politycznego i ekonomii politycznej. Na II roku: część pierwszą prawa cywilnego i prawa administracyjnego, prawo kościelne oraz skarbowość. Na III roku:

⁶⁴ Ibidem, s. 78.

⁶⁵ Zob. ibidem, s. 80.

część drugą prawa cywilnego i prawa administracyjnego, prawo karne, część pierwszą historii prawa i statystykę. Na IV roku: część drugą historii prawa, filozofię prawa, prawo międzynarodowe, prawo handlowe oraz procedurę cywilną⁶⁶.

Swoje referencje przedstawiła również Rada Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Na posiedzeniu w dniu 15 lipca 1931 r. przyjęła ona skompilowany najprawdopodobniej przez „Komisję dla opracowania projektu reformy studiów”⁶⁷, pierwszy projekt rozporządzenia, który został następnie przesłany do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, jako odpowiedź na wcześniej otrzymany kwestionariusz⁶⁸.

Stosownie do ostatecznych postanowień wspomnianego aktu, studia prawnicze miałyby trwać cztery lata, a każdy z nich dzieliłby się na trzy, dziesięciodziesięciodniowe trymestry⁶⁹. Poniżej znajduje się tabela (patrz: Tabela 3) obrazująca organizację studiów prawnych.

Tabela 3. Założenia nowej organizacji studiów prawnych

I rok (500 godzin)	II rok (510 godzin)	III rok (510 godzin)	IV rok (490 godzin)
<ul style="list-style-type: none"> – prawo rzymskie (160 godzin); – wstęp do prawa (60 godzin); – prawo polityczne (100 godzin); – statystykę (60 godzin); – część pierwsza ekonomii politycznej (120 godzin). 	<ul style="list-style-type: none"> – część pierwsza prawa cywilnego (120 godzin); – część pierwsza prawa administracyjnego (120 godzin); – część druga ekonomii politycznej (90 godzin); – skarbowość (90 godzin); – prawo kościelne (90 godzin) 	<ul style="list-style-type: none"> – część druga prawa cywilnego (120 godzin); – część druga prawa administracyjnego (90 godzin); – prawo i postępowanie karne (120 godzin); – część pierwsza historii prawa (180 godzin); 	<ul style="list-style-type: none"> – procedura cywilna (150 godzin); – prawo handlowe i wekslowe (120 godzin); – prawo narodów (60 godzin); – filozofia prawa (40 godzin); – część druga historii prawa (120 godzin)

Źródło: opracowanie własne.

Prawo rzymskie, zdaniem Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, winno być wykładane tylko i wyłącznie na pierwszym roku studiów w niezmienionej liczbie godzin.

Z kolei poznańska Rada Wydziału Prawno-Ekonomicznego w odpowiedzi na kwestionariusz Stanisława Estreichera, opowiadała się za skupieniem wykładanych przedmiotów wokół „zasadniczego środka”⁷⁰, a więc wokół prawa

⁶⁶ Zob. *ibidem*, s. 81.

⁶⁷ W jej skład wchodził: Wacław Komarnicki (przewodniczący), Iwo Jaworski, Władysław Zawadzki i Kazimierz Petruszewicz.

⁶⁸ Zob. P. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 81.

⁶⁹ I: od 1 października do 15 grudnia; II: od 1 stycznia do 15 marca; III: od 1 kwietnia do 15 czerwca. Zob. B.A. Czech-Jezińska, *op. cit.*, s. 80; Zob. P. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 82.

⁷⁰ P. Dąbrowski, *op. cit.*, s.104.

rzymskiego i cywilnego, tym samym dzieląc tok studiów na cztery grupy, tj. I rok: o charakterze historyczno prawnym, II rok: prawno-politycznym, III rok: administracyjnym oraz IV rok: o charakterze sądowym.

3.3. Konferencja w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

W dniach od 2 do 5 marca 1932 r. w siedzibie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, odbył się zjazd przedstawicieli Wydziałów Prawa, który stanowił bezpośrednią konsekwencję wygłoszonego referatu i opracowanego kwestionariusza przez Stanisław Estreichera⁷¹.

Owa konferencja została zwołana na wniosek Janusza Jędrzejewicza – ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego⁷². Należy podkreślić, iż znaczna część delegatów oświadczyła, iż są zwolennikami utrzymania dotychczasowej organizacji studiów prawnych. Propozycje zmian, które spotkały się z aprobatą, dotyczyły kwestii m.in. usunięcia z programu nauczania teorii prawa na rzecz wstępu do nauk prawnych, wykładanego na I roku. Ponadto reprezentanci poszczególnych Wydziałów Prawa opowiadali się za podziałem historii prawa polskiego na dwa samoistne bloki, tj. na historię ustroju Polski oraz historię prawa sądowego⁷³, rozdzieleniem prawa karnego na część materialną (III rok) i procesową (IV rok), a także zniesieniem egzaminu z filozofii prawa (III rok), który miałby się stać obligatoryjnym przedmiotem zdawanym przy egzaminach doktorskich⁷⁴.

Osiągnięty konsensus co do przytoczonych powyżej kwestii, nie należał do najłatwiejszych, ponieważ – jak podkreśla Bronisław Żongołowicz – obrady przebiegały w bardzo nerwowej, a czasami nawet chaotycznej atmosferze. Analizując jego dziennik, odnaleźć można informację, iż „Razem przemówień było 340 [...]. Skakano sobie do oczu, mówiono osobiste przykrości, nie zachowano 3–5-minutowych przemówień, mówiono na wyprzódki, razem po kilku. Wytrzymałem do końca spokój, zachowałem zimną krew”⁷⁵.

4. Dezyderaty przedstawicieli środowiska naukowego

4.1. Ponowny dyskurs pomiędzy Juliuszem Makarewiczem a Oswaldem Balzerem

Polemika pomiędzy lwowskimi naukowcami, która została już poruszona we wcześniejszej części opracowania, rozgorzała ponownie w 1921 r., po wy-

⁷¹ Zob. *ibidem*, s. 106.

⁷² Zob. A. Peretiatkowicz, *Reforma studiów prawnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Poznań 1932, s. 542.

⁷³ Zob. P. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 106–107.

⁷⁴ Zob. A. Peretiatkowicz, *op. cit.*, s. 543.

⁷⁵ B. Żongołowicz, *Dziennik 1930–1936, zapis z dnia 3–5 III 1932 r.*, opracowała D. Zamojska, Warszawa 2004, s. 303.

daniu przez Oswalda Balzera książki o tytule: *Nauka uniwersytecka a kolejność studiów w uniwersyteckiej nauce prawa*⁷⁶. Na jej kanwie Juliusz Makarewicz opublikował artykuł recenzyjny, w którym ponownie pragnął ukazać przewagę dogmatyki prawa nad kursem historycznoprawnym. Nie jest to jednoznaczne z tym, iż Makarewicz był oponentem przedmiotów o charakterze historycznoprawnym. Przeciwnie, „doceniał ich wagę oraz znaczenie w naukowym rozwoju prawnika”⁷⁷. Dyskurs ten jednakże, mimo nowo wysuwanych kontrargumentów, miał wymiar teoretyczny, dodatkowo połączony z elementami komparatystycznymi, bowiem przytoczone już rozporządzenie w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych z 16 października 1920 r., definitywnie wprowadziło wykłady historycznoprawne w pierwszych latach studiów, zamykając co najmniej na cztery lata jakiegokolwiek zmiany w tym zakresie⁷⁸.

Adwersarz Juliusza Makarewicza większość dotychczasowych teorii i propozycji uznał za „wywrotowe” i „prowadzące do uśmiercenia historii prawa”⁷⁹. Zdaniem Balzera – zadaniem uniwersytetów było bowiem przekazanie studentom „wyszkolenia w pełni naukowego”, a dzięki historii prawa nabywali oni umiejętności głębszej analizy różnych zjawisk czy też instytucji⁸⁰.

Natomiast profesor Makarewicz, podtrzymywał swoje wcześniejsze stanowisko, polegające na tym, że mógł „istnieć naukowy wykład uniwersytecki bez stosowania historii prawa”, który na pewno odpowiadałby „wymogom studium uniwersyteckiego”. Jego zdaniem, uniwersyteckie wykłady prawnicze muszą mieć swoją ściśle określoną kolejność. Osoby „wstępujące” na studia były „dziećmi” niepotrafiącymi jeszcze mówić, stad też wszystkie informacje musiały być im przekazywane w „naturalnym porządku”⁸¹. Jego zaburzenie, a więc rozpoczęcie edukacji od naukowych podstaw (historycznoprawnych), mogłyby przyczynić się do „kaleczenia prawa”⁸². Dlatego Makarewicz postulował położenie większego nacisku na dogmatykę, wspartą obowiązkowymi ćwiczeniami. Historię prawa traktował jako naukę pomocniczą, którą każdy „uczony prawnik” ze „szczytów prawniczych” powinien znać⁸³.

⁷⁶ Zob. również: W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie będzie istnieć? Uwagi na marginesie nowych prac nad reformowaniem studiów wyższych*, „Palestra”, nr 9–10, s. 206.

⁷⁷ K. Sójka-Zielińska, *Nauczanie historii prawa w czasach przemian ustrojowych*, [w:] A. Turska (red.), *Humanizacja zawodów prawniczych a nauczanie akademickie*, Warszawa 2002, s. 45.

⁷⁸ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 108.

⁷⁹ O. Balzer, *Glosy do artykułu o kolejności studiów prawa...*, s. 52.

⁸⁰ Ibidem, s. 34.

⁸¹ J. Makarewicz, *Kolejność studiów prawniczych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, z. 10, s. 218.

⁸² J. Makarewicz, *Kolejność studiów prawniczych...*, s. 221.

⁸³ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 113–114.

4.2. Ostatni etap reformy – debata na temat miejsca prawa rzymskiego w programie studiów prawniczych

Ostatni etap reformy rozpoczął się w 1936 r., kiedy to ministerstwo poinformowało poszczególne ośrodki akademickie o planowanym przystąpieniu do reformy studiów oraz wezwało do przedstawienia projektów do stycznia 1937 r.⁸⁴

W wyniku tego żądania Wydział Prawa UJ przygotował dwa projekty. Autorami pierwszego byli: W. Wolter, A. Vetulani, M. Starzewski, A. Heydel, J. Gwiadomorski, L. Lande, drugiego zaś – S. Kutrzeba⁸⁵.

Pierwszy projekt podtrzymywał wymiar godzin prawa rzymskiego (tj. 160 godzin), przesuwając go jednakże na drugi rok studiów, tymczasem projekt Kutrzeby postulował ograniczenie prawa rzymskiego do wykładów prawa prywatnego i źródeł na pierwszym roku studiów⁸⁶.

Dyskusja na temat miejsca prawa rzymskiego w programie studiów prawniczych miała miejsce podczas I zjazdu profesorów i docentów prawa publicznego w kwietniu 1936 r. W jego trakcie Estreicher podkreślał, iż I rok powinien być przeznaczony na nabycie wykształcenia o charakterze historycznoprawnym, jednocześnie przeciwstawiając się zamysłom, aby taki rodzaj kształcenia przenieść na koniec studiów⁸⁷. Z jego poglądem zgodził się również E. Taylor, który uważał prawo rzymskie za niezbędny przedmiot, przygotowujący do prawniczego myślenia⁸⁸. Ultymatywny sprzeciw wniósł A. Peretiatkowicz, którego zdaniem studia nie powinny rozpoczynać się m.in. od nauczania prawa rzymskiego, jako przedmiotu trudnego dla adeptów prawa. Do tej argumentacji przychylił się m.in. C. Znamierowski, uznający ten przedmiot za „sztukę ekwilibrystyki”⁸⁹. Z kolei B. Sukiennicki postulował zdecydowane ograniczenie przedmiotów historycznoprawnych, przede wszystkim prawa rzymskiego, ponieważ „dogmatyczny wykład prawa rzymskiego na I roku niewiele daje”⁹⁰. Tymczasem A. Stelmachowski stwierdził, iż pojęcia (instytucje) prawa rzymskiego mogą być przestarzałe, jak np. instytucja własności. Jak się można domyślać, nie osiągnięto konsensusu w tej materii, lecz wszyscy zgodzili się jednak co do roli prawa rzymskiego w wykształceniu prawniczym⁹¹.

Spory zostały zintensyfikowane poprzez opinię ministra sprawiedliwości A. Grabowskiego, który w liście do ministra WRiOP z 2 marca 1937 r. wszechstronnie skrytykował obecny porządek studiów jurystycznych, a zwłaszcza poświęcanie tak dużej uwagi prawu rzymskiemu, wskazując, iż budowa prawa

⁸⁴ Zob. B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 80.

⁸⁵ Zob. ibidem.

⁸⁶ Zob. P. Dąbrowski, op. cit., s. 188–197.

⁸⁷ Zob. B.A. Czech-Jeziarska, op. cit., s. 80.

⁸⁸ Zob. ibidem, s. 81.

⁸⁹ Zob. ibidem.

⁹⁰ Cyt. za: ibidem, s. 81.

⁹¹ Zob. ibidem, s. 82.

obecnie obowiązującego nie jest gorsza od rzymskiego, a z pewnością bogatsza⁹². Wydział Prawa UJ polemizował z tym poglądem, argumentując, iż logika, precyzja oraz jasność norm rzymskich są niedoścignione, a ponadto systemy współczesnego prawa prywatnego (w tym polskiego) opierają się na fundamentach zasadniczych pojęć rzymskich.

Do maja 1939 r. opracowano liczne propozycje zmian, w których prawo rzymskie uwzględniano najczęściej w wymiarze 150 godzin; część pomysłodawców opowiedziała się za umieszczeniem tego przedmiotu na pierwszym, a część na drugim roku studiów⁹³.

Ministerstwo, opierając się na nadesłanych koncepcjach, przygotowało projekt, który „reglamentował” nauki historycznoprawne, jednocześnie podkreślając ich znaczenie, będące punktem wyjścia do poznania prawa obowiązującego. Zgodnie z projektem ministerialnym, prawo rzymskie miało być wykładane na I roku studiów, a liczbę godzin wykładów „zwiększono” do 170⁹⁴. W odpowiedzi UJ przesłał *Przedstawienie Dziekana Wydziału Prawa UJ na konferencję dziekanów w sprawie reformy studiów prawnych, opracowane na podstawie dezzyderatów wypowiedzianych na posiedzeniu Rady Wydziału Prawa w dniu 21 czerwca 1939 r.* Z jego treści wynikała krytyka między innymi niepotrzebnego zwiększenia liczby godzin prawa rzymskiego i obowiązek ćwiczeń z tego przedmiotu. Jak tłumaczono, zabieg ten nie będzie realny ze względów *stricto* organizacyjnych (tj. trudności ze znalezieniem wolnych godzin i sal)⁹⁵. Projekt ministerialnego rozporządzenia nie zdążył jednak wejść w życie ze względu na wybuch II wojny światowej.

Podsumowanie

Powyższe rozważania, a w nich ożywiona dyskusja w przedmiocie reformy studiów prawniczych, pozwoliły na zarysowanie ewolucji poglądów środowiska prawniczego Polski międzywojennej (zwłaszcza na linii Makarewicz-Balzer) w aspekcie miejsca przedmiotów historycznoprawnych, w tym roli oraz usytuowania prawa rzymskiego. Dodatkowo, opisany w niniejszym opracowaniu dyskurs ośrodków akademickich, podkreśla wagę i wielowymiarowość poruszanej materii.

Zdaniem Autora, postawiony cel we wstępie niniejszego artykułu został osiągnięty, co zostało wykazane we wcześniejszych jego częściach.

Należy podkreślić, iż w sposób ostateczny ujednociliła się opinia dotycząca potrzeby umieszczania nauk o charakterze historycznoprawnym na początku (tj.

⁹² Zob. *ibidem*, s. 84.

⁹³ Zob. *ibidem*, s. 84.

⁹⁴ Zob. P. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 197–201.

⁹⁵ Zob. B.A. Czech-Jeziarska, *op. cit.*, s. 84–85.

na I roku) programu studiów prawniczych, ponieważ to właśnie one stanowiły środek do wszechstronnego kształcenia studentów, a dodatkowo dla wielu przedstawicieli środowiska naukowego, nie podlegały jakimkolwiek analizom tudzież interpretacjom.

Debata – często burzliwa – w przedmiocie reformy studiów w okresie 1918–1939, nie przyniosła znaczących rozwiązań ze względu na argumentacyjne rozbieżności jej uczestników. Co ważne, ten dyskurs nigdy się nie skończył i trwać będzie nadal, bowiem zawsze z jednej strony znajdować się będą zwolennicy uprządkowania prawniczego, przeciwnicy przedmiotów historyczno-prawnych, a z drugiej – obrońcy edukacji uniwersyteckiej, która jest wsparta solidną wiedzą teoretycznoprawną.

Bibliografia

- Balzer O., *Glosy do artykułu o kolejności studiów prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1922.
- Czech-Jeziarska B.A., *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2011.
- Dąbrowski P., *Mutationes in doctrina iuris. Kwestia prac nad reformą uniwersytetów studiów prawniczych w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 2015.
- Dybiec J., *Nie tylko szablą. Nauka i kultura polska w walce o utrzymanie tożsamości narodowej 1795–1918*, Kraków 2004.
- Dybiec J., *Uniwersytet Jagielloński*, Kraków 200.
- Iłowiecki M., *Dzieje nauki polskiej*, Warszawa 1981.
- Krasowski K., *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939. Studium historyczno prawne*, Poznań 2006.
- Makarewicz J., *Dwa światy*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1922.
- Makarewicz J., *Kolejność studiów prawniczych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1921, z. 10.
- Makarewicz J., *Reforma metody nauczania prawa*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1919.
- Makowski W., *Wiedzę trzeba zdobywać*, [w:] W. Makowski, *My i Wy*, Warszawa 1938.
- Nowacki R., *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998.
- Nowacki R., *Spory wokół reorganizacji studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza*, [w:] *Lwowskie uczenie XIX i XX wieku. Prawnicy*, R. Nowacki (red.) Opole 2000.
- Peretiatkowicz A., *Reforma studiów prawniczych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Poznań 1932.
- Pollo I., *Nauka i szkolnictwo wyższe w Polsce a odzyskanie niepodległości w 1918 roku*, Lublin 1990.

- Pyter M., *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawa*, Lublin 2010.
- Pyter M., *Współpraca ośrodka lwowskiego i lubelskiego w zakresie nauczania prawa rzymskiego*, [w:] *Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Longchamps de Berier w 70. rocznicę śmierci*, red. A. Dębiński, M. Pyter, B.A. Czech-Jeziarska, Lublin 2011.
- Redzik A., *Antoni Peretiatkowicz jako profesor Uniwersytetu Lwowskiego (1918–1919)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, z. 1.
- Redzik A., *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa 2009.
- Sójka-Zielińska K., *Nauczanie historii prawa w czasach przemian ustrojowych*, [w:] A. Turska (red.) *Humanizacja zawodów prawniczych a nauczanie akademickie*, Warszawa 2002.
- Till E., *Urządzenie studiów prawnych a potrzeby służby publicznej*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1919, nr 23.
- Wołodkiewicz W., *Czy prawo rzymskie będzie istnieć? Uwagi na marginesie nowych prac nad reformowaniem studiów wyższych*, „Palestra”, nr 9–10.
- Wołodkiewicz W., *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009.
- Żongołowicz B., *Dziennik 1930–1936, zapis z dnia 3-5 III 1932 r.*, opracowała D. Zamojska, Warszawa 2004.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 13 lipca 1920 roku o szkołach akademickich (Dz.U.R.P. z 1920 r., nr 72, poz. 494).
- Rozporządzenie Ministra Wyznań i Oświecenia Publicznego z dnia 16 października 1920 roku w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz.U.M.W.R i O.P.R.P. z 1920 r., nr 22, poz. 140).

Inne

- Posiedzenie komisji studiów prawniczych Zjazdu delegatów uniwersytetów, Warszawa 2–3 VII 1919, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych z lat 1919–1939*, AUJ, sygn. W II 99.
- Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych z lat 1919–1939*, AUJ, sygn. W II 99.

***Mutationes in doctrina iuris* and attempt marginalization
subjects historical-legal (including deromanization law studies)
in Poland in the period 1918–1939**

Summary

The problem connected with the reform or the reform of the legal studies during the interwar period (1918–1939) has many monographs, however, the problems connected with the status of *ius Romanorum* in the context of historical and legal objects, and in particular the loud discourse between Juliusz Makarewicz and Oswald Balzer – their stigma and encourage a deeper analysis of the individual statements of the persons mentioned. This gave him an opinion on the legitimacy of Roman law as a university subject and, perhaps above all, the relationship of professors to the same law.

The article in its content includes legal and political changes concerning the reform of legal studies (juridical) in interwar Poland. The following sections show the reactions of individual scientific circles to ministerial proposals and their own ways to solve the problem.

The paper uses a historical-descriptive method.

Keywords: reform, Roman law, historically legal subjects, university, discourse.